

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра історії та мовознавства

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

з дисципліни

«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

Харків – 2025

Методичні вказівки розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та мовознавства 16 квітня 2025 р., протокол № 5.

Методичні вказівки розроблено відповідно до програми навчального курсу «Основи педагогіки» і є складовою цього навчально-методичного комплексу. Пропоновані вправи та практичні завдання розглядають актуальні проблемні педагогічні питання, різнорівневі педагогічні задачі, тести, практичні завдання тощо і дають можливість удосконалити ці знання, застосувати їх на практиці.

Методичні вказівки призначено для здобувачів вищої освіти другого рівня (магістр) спеціальності 273 «Залізничний транспорт».

Укладач

доц. Л. М. Близнюк

Рецензент

проф. І. Д. Загрійчук

ЗМІСТ

Вступ.....	4
До лекції «Предмет і завдання педагогіки».....	6
До лекції «Етапи розвитку педагогічної науки».....	9
До лекції «Історія становлення та розвитку професії педагога».....	13
До лекції «Методологія та методи науково-педагогічного дослідження. Їхні елементи (етапи)».....	16
До лекції «Роль вітчизняних педагогів у розвитку національної педагогічної думки».....	20
До лекції «Періоди професійного становлення педагога вітчизняної вищої школи».....	24
До лекції «Поняття про розвиток і формування особистості. Сутність самовиховання».....	27
До лекції «Сутність самовиховання. Етапи, прийоми самовиховання».....	33
До лекції «Методи формування свідомості особистості».....	37
Підсумкові тести.....	45
Список літератури.....	54

ВСТУП

Педагогіка – це наука, яка вивчає і ставить собі за мету удосконалити процеси навчання, виховання та розвитку людини. Особливістю педагогіки є те, що вона не є наукою самодостатньою, зосередженою на собі самій, як це характерно для інших наук – природознавчих чи гуманітарних. Так само як і будь-які інші науки, педагогіка спрямовує свої зусилля на покращення потрібної для суспільства форми діяльності. Основними категоріями педагогіки є формування особистості, виховання, освіта, навчання.

Під формуванням особистості розуміємо становлення індивідуума внаслідок як цілеспрямованих впливів (виховання), так і різноманітних впливів навколишнього середовища. Освіта – це процес і результат засвоєння системи знань, вироблення вмінь і навичок, який зрештою забезпечує певний рівень розвитку пізнавальних потреб і здібностей людини та його підготовку до того чи іншого виду практичної діяльності.

Важливим засобом освіти і виховання є навчання, тобто процес передавання і активного засвоєння знань, умінь і навичок, а також способів пізнавальної діяльності, необхідних для здійснення здобуття освіти.

Кожна наука оперує набором своїх термінів і характерних понять. У педагогіці ними є найперше: «освіта», «навчання», «виховання», «розвиток», «ефекція», «навчальний процес», «національне виховання», «громадянське виховання», «метод навчання», «метод виховання», «соціальне замовлення» та ін.

Сучасна педагогіка має відношення не лише до навчання в школі чи у вищих навчальних закладах, але й до інших сфер суспільного життя. У наш час вона об'єднує до двадцяти педагогічних галузей. Відповідно відбувається і процес відгалуження все нових педагогічних дисциплін. Цей процес особливо помітний за взаємозв'язку педагогіки з іншими науками. Зокрема розглядаючи мету і завдання педагогіки вищої школи, все більше

усвідомлюється той факт, що виховна діяльність має ґрунтуватися на основі вивчення об'єктивних закономірностей суспільного життя і, зокрема життя й розвитку молоді в різних суспільно-історичних умовах. Постає також завдання визначення: як ці соціальні умови впливають на розвиток, як ідеологія суспільства проявляється в психіці особистості, як знання, накопичені суспільством, стають духовним надбанням індивіда і т. д. Тому важливими є комплексні дослідження, які поєднують соціологічний, психологічний і власне педагогічний аналіз. Запропоновані справи та завдання мають на меті довести ці дослідження на практиці.

До лекції «ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІКИ»

Базові поняття

Практика виховання з'явилася разом з першими людьми і буде існувати до тих пір, поки існуватиме людство. Його необхідність зумовлена як самою природою людства, так і соціальними чинниками: старші покоління завжди турбуватимуться про те, щоб молодь оволоділа знаннями і досвідом, уміла використовувати створені ними виробничі сили і духовні цінності, була підготовленою до праці і суспільного життя. Шляхом виховання молоді старші покоління готують для себе зміну.

В історії розвитку педагогічної науки можна виділити **три основні етапи її становлення**, виходячи із ступеня наукової розробленості педагогічних знань:

I етап, донауковий, тривав до XVII століття і характеризувався накопиченням значного фонду емпіричного матеріалу у вигляді окремих розрізнених педагогічних відомостей, які фіксувались у формі вірувань, правил;

II етап, концептуальний, тривав від кінця XVII до початку XX століття і характеризувався створенням окремих теоретичних концепцій виховання й освіти за домінуючої ролі теорії навчання; накопиченням фактичного матеріалу і досвіду педагогічної діяльності, які створили науково-теоретичне підґрунтя для виявлення педагогічних закономірностей та подальшого узагальнення і систематизації педагогічних знань;

III етап, системний, триває з початку XX століття і характеризується високим рівнем узагальнення, систематизації та структурування педагогічних емпіричних знань, одержаних унаслідок проведення численних педагогічних експериментів; подальшим розвитком категоріального апарату науки; створенням цілісних науково обґрунтованих систем організації навчально-виховного процесу.

Предметом вивчення педагогіки є виховання як функція суспільства передавати новим поколінням суспільно-історичний досвід; дослідження сутності розвитку і формування особистості людини; освіта як реальний цілісний процес, цілеспрямовано організований у спеціальних соціальних інститутах (сім'ї, освітніх і культурних закладах) [6, с. 27].

У сучасних умовах педагогіка як навчальна дисципліна виконує не тільки професійну, теоретико-методологічну, але й загальнокультурну функції, які реалізує через зміст, що спрямований на озброєння здобувачів вищої освіти науково-педагогічними знаннями, збагачення їхнього досвіду розв'язання навчальних завдань, стимулює інтерес до майбутньої професійної діяльності. Універсальність педагогічних знань і вмінь виявляється у широкому їхньому застосуванні в особистісно-професійній діяльності у сфері будь-якої професії. Це пояснює зростаючу роль педагогіки в підготовці будь-якого фахівця. До універсальних функцій педагогіки віднесено: теоретико-методологічну, що формує цілісний світогляд майбутнього фахівця; загальнокультурну, що передбачає трансляцію культури; аксіологічну – набуття особистістю ціннісних установок; перетворювальну – формування особистості; та функцію професіоналізації сфери освіти.

Вправа 1. З наведених формулювань оберіть найточніше поняття «педагогіка», обґрунтуйте своїми словами.

1 Наука про закономірності, механізми та факти психічного життя людей і тварин.

2 Наука про сутність, закономірність, принципи, методи й форми навчання та виховання людини.

3 Наука, предметом дослідження якої є пізнавальне, соціально-політичне, ціннісне, етичне й естетичне ставлення людини до світу.

4 Наука про виховні стосунки, що виникають у процесі взаємозв'язку виховання, освіти та навчання із самовихованням, самоосвітою та самонавчанням, спрямовані на розвиток людини.

Вправа 2. З наведених формулювань оберіть найточніше визначення «Об'єктом педагогіки як науки є», обґрунтуйте.

1 Явища дійсності, що зумовлюють розвиток індивідуума в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства.

2 Цілісний педагогічний процес, який створюється у спеціальних соціальних інститутах.

3 Целеспрямований розвиток людини, що передбачає освоєння культури, цінностей і норм суспільства.

4 Моральність і духовність.

Вправа 3. Визначте, які з перелічених завдань найбільше, на вашу думку, вирішує педагогічна наука.

1 Розкриття закономірностей у галузі виховання, освіти, навчання, а також управління освітніми та виховними системами.

2 Вивчення та узагальнення досвіду педагогічної діяльності.

3 Розроблення освітніх стандартів з педагогіки.

4 Вирішення утвореного конфлікту між викладачем та здобувачем.

Чи є у вас бажання доповнити такі завдання? Прокоментуйте.

Вправа 4. Розташуйте послідовно ступені системи освіти в Україні:

а) базова;

б) післядипломна;

в) початкова;

г) професійно-технічна;

д) дошкільна пропедевтична освіта.

Вправа 5. Визначте, які галузі сучасних педагогічних знань наведені нижче.

1 Галузь педагогіки, що досліджує закономірності навчання працюючих осіб, їхню професійну переорієнтацію та підвищення кваліфікації, називається

2 Галузь педагогіки, що розкриває закономірності, принципи, методи, форми навчання та виховання військовослужбовців усіх рангів у військових закладах та частинах збройних сил, називається

3 Психолого-педагогічна галузь, що вивчає закономірності навчання й виховання в педагогічному процесі вищих навчальних закладів, називається

4 Галузь педагогічної науки, яка вивчає закономірності розвитку, виховання та навчання дітей шкільного віку, називається

До лекції «ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ»

Базові поняття

Розвиток педагогіки охоплює такі стадії: народна педагогіка – духовна педагогіка – світська педагогіка.

Народна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінуючих у нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання. Це система прийнятих у певній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички. Українська народна педагогіка — складова народознавства (українознавства) й водночас один із засобів його реалізації на практиці, тобто є основою педагогіки народознавства [2, с. 112].

Педагогіка народознавства — напрям сучасної педагогіки, шкільної практики, який забезпечує практичне засвоєння учнями (в процесі продовження творчих традицій, звичаїв і обрядів, у діяльності, поведінці) культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Народознавство у вузькому значенні (етнографія) — наука про культуру, побут народу, його походження й розселення, національні традиції, звичаї, обряди. У широкому значенні — це сукупність сучасних наук про народ, його духовність, національну культуру, історію, а також здобутки народного і професійного мистецтва, які відображають багатогранність життя народу, нації [5, с. 89].

Духовна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду з виховання і навчання особистості засобами релігії. Найбільшого розвитку набула в епоху середньовіччя, коли церква монополізувала духовне життя суспільства, спрямовувала виховання в релігійне русло. Педагогічна думка, яка до цього розвивалася на ґрунті філософії, стала складовим елементом теології [2, с. 208]. У церковних і монастирських школах на Заході, мусульманських мектебах, школах брахманів в Індії виховання мало яскраво виражений теологічний характер. Значний внесок у розвиток педагогіки того часу зробили відомі діячі церкви: філософи Тертуліан, Августин, Аквінат [3, с. 94].

У наші часи важливою гранню соціального життя в Україні є повернення до основ релігії. Така потреба зумовлена тим, що впродовж тисячоліть релігія є неперевершеною і незамінною основою життєдіяльності більшості людей, які знаходять у ній найуніверсальнішу систему захисту від негативних явищ довколишнього світу. Вимагаючи від віруючої людини постійної відповідальності за свої думки і вчинки, релігія на основі свободи вибору дарує особистості істинну свободу.

Світська педагогіка пройшла тривалий етап становлення і своїм корінням сягає давнього світу. Перші спроби узагальнити досвід виховання,

сформулювати певні педагогічні положення, ідеї було зроблено в давніх Китаї, Індії, Греції та Римі [1, с. 77]. Тогочасні філософські трактати містять перші педагогічні узагальнення, зокрема щодо проблеми співвідношення політики й виховання, особистості й держави, цілей, змісту та правил виховної діяльності.

Вагомий внесок у розвиток педагогічної думки зробили грецькі філософи. Так, Демокріт вважав, що людину формує передусім життєвий досвід. Сократ і Платон відстоювали думку, що для формування людини необхідно пробудити в її свідомості те, що в ній закладено природою. Учень Платона Аристотель обґрунтував залежність мети і засобів виховання від політичних завдань держави. Джерелом пізнання він визнавав матеріальний світ, не відкидаючи ідею першого поштовху, Творця світу. Твір давньоримського філософа і педагога Марка Квінтіліана «Про виховання оратора» впродовж тривалого часу був основним посібником з педагогіки, за яким навчали в усіх риторичних школах тих часів. Нові гуманістичні ідеї в галузі виховання заявили про себе у багатьох країнах Європи в епоху Відродження. Їх пропагували видатні філософи, письменники, педагоги, зокрема Вікторіно да Фельтре (1378—1446) в Італії, Л. Ві-вес (1492—1540) в Іспанії, Ф. Рабле (1494 — 1553) і М. Монтень (1533—1592) у Франції, Еразм Роттердамський (1469 — 1536) в Голландії. Гуманісти проголосили людську особистість найвищою цінністю, стверджували, що її всебічного розвитку можна досягнути вихованням [7, с. 35].

В основі педагогіки як самостійної науки — доробок видатного чеського педагога Я.-А. Коменського (1592— 1670), зокрема його головна праця «Велика дидактика». Коменський з позиції гуманізму трактує педагогічні категорії — виховання, навчання й освіту — як процеси, що відбуваються відповідно до законів природи й зумовлені природою дитини. Запропоновані ним принципи, методи, форми навчання стали підґрунтям педагогічних теорій, чимало його ідей актуальні й нині [4, с. 37].

В Україні педагогічна думка на всіх етапах розвивалася на рівні світової. Ще в Київській Русі сформувалася система виховання на засадах любові до батьківщини, гуманного ставлення до людини, дисципліни, поваги до старших, сумлінності у праці, мужності, хоробрості й водночас терпимості та релігійності. У XI—XIII ст. у Київській Русі побачила світ низка перекладних і оригінальних книг — збірників статей, серед яких були й педагогічні статті та роздуми («Палей», «Златоусти», «Ізмарагд», «Пчела», «Злата матиця» та ін.). У творенні української національної педагогіки важливу роль відіграє педагогічна спадщина Г. Ващенко (1878— 1967). У відомій праці «Виховний ідеал» він всебічно аналізує проблему формування виховного ідеалу в українській національній школі, що, безперечно, сприяє теоретичним пошукам сучасної української педагогіки і практичній діяльності школи з формування підростаючого покоління незалежної України.

Вправа 6. Наведіть 10 прикладів українських прислів'їв, приказок, казок про знання, грамоту, навчання, науку, розум, працю, мудрість, красу людини, її здоров'я, поведінку.

Вправа 7. Обґрунтуйте, чи має духовна педагогіка переваги над іншими педагогічними системами.

Вправа 8. Утворіть власну схему, за якою (на вашу думку) буде розташовано поняття народної, духовної, світської та етнопедагогіки за пріоритетом застосування в сучасному українському суспільстві. Обґрунтуйте.

Вправа 9. Розкрийте принципову різницю між поняттями «педагогіка», «етнопедагогіка», «народна педагогіка».

Вправа 10. Уявіть ситуацію: в різних аудиторіях одночасно викладачі читають лекції з навчальних дисциплін «Загальний курс органічної хімії» та «Форми герундія в сучасній англійській мові». Які з елементів **народна – духовна – світська педагогіка** будуть найактивніше використані лекторами й на яких зі вказаних лекціях?

Вправа 11. Розгляньте кілька прикладів.

1 Педагог самостійно розробив програму аудиторної консультативної роботи й активно долучає до неї здобувачів, виявляючи при цьому найбільш успішних і талановитих.

2 Педагог постійно проводить колективне опитування, дискусійні «столи», спільну співпрацю зі здобувачами.

3 Педагог оголошує максимальну свободу у виборі часу та формату позааудиторної роботи здобувачів, коли кожен обирає виконання того завдання, яке найбільше відповідає здібностям та набутим знанням.

ПИТАННЯ: які принципи педагогіки використані в кожному прикладі? Підказка: толерантний...тощо.

До лекції «ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЇ ПЕДАГОГА»

Базові поняття

Перші школи виникли в країнах Давнього Сходу у період формування рабовласницького суспільства. У Давньому Шумері, Вавилоні, Єгипті, Ассирії, Фінікії вчителями були переважно жерці, які становили привілейовану касту. Знання вони передавали від батьків до дітей, але існували й школи для жерців при храмах і у великих містах. Соціальний статус учителя був надзвичайно високим. Уперше слово «школа»

застосували в середині I тис. до н. е. у Давній Греції, де вчителями були вільні громадяни, їх називали граматистами, педономами, дидаскалами чи педотрибами. Тоді виник і термін «педагог».

Важливу роль в розвитку педагогічної думки Античності зіграв найвідоміший учень Сократа Платон (427 – 347 рр. до н. е.). Платон запропонував велику програму виховання, пронизану єдиною філософською думкою, та відкрив зв'язки між вихованням та суспільним устроєм [10, с.109].

Аристотель не виділяє педагогіку як окрему дисципліну, а трактує її як частину теорії держави та суспільства. Він розвиває ідею про існування трьох сторін душі: рослинної, тваринної та розумної, яким відповідають три сторони виховання: фізичне, моральне та розумове.

Мета виховання трактується філософом як пріоритетний розвиток вищих сторін душі — розумної та вольової. Фізичне виховання, що має передувати розумовому, полягає у вправах, які мають сприяти росту душевних сил. Моральне виховання передбачає розвиток вольового, діяльнісного начала шляхом формування моральних звичок, вправ, запобігання крайнощам.

Погляди Демокріта про виховання мають важливе значення в історії педагогічних ідей. На основі своєї атомістичної теорії Демокріт висунув матеріалістичну концепцію розвитку особи. Демокріт вважав, що становлення особи людини залежить від його природи і виховання, яке було для нього те ж, що навчання, — вправа.

Вправа 12. Виховання, на думку Платона, позначає вплив дорослих на дітей, формування у дітей моральність і чесноти. У поняття «вчення» він включав придбання знань за допомогою вивчення наук, а головне властивість науки, за Платоном, полягає в тому, що вона «пробуджує душу

користуватися мисленням для істини». Як ви розумієте цю Платонову ідею і чи має вона життя у наш час? Обґрунтуйте.

Вправа 13. На основі розробленої вікової періодизації якого античного вченого і в наші часи сформовано систему освіти. Надайте розгорнуту відповідь.

Вправа 14. Заповніть тематичну таблицю «Історичні етапи розвитку педагогічної думки» за наданою формою.

Назва історичного етапу	Представники	Назви основних праць	Основні ідеї та принципи педагогічної системи	Чи впроваджено ці ідеї в сучасну педагогічну практику

Вправа 15. Який метод навчання, на думку Сократа, розвиває мислення, сприяє розумовому розвитку? Обґрунтуйте відповідь та поміркуйте: чи застосовує вказаний метод сучасна педагогіка на практиці.

Вправа 16. Вкажіть ступені вікової періодизації навчання та виховання, за Аристотелем. Який ступінь пізнавальної діяльності при цьому він виокремлює?

Вправа 17. Поясніть, чому за всю історію Спарти вона не подарувала людству жодного видатного митця, а загальне економічне та культурне

життя відставало від інших країн? Як це пов'язане з педагогічними прийомами Спарти?

Вправа 18. Поясніть поняття «калокагатія». Як воно пов'язане з давньою Афінською системою виховання?

До лекції «МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. ЇХНІ ЕЛЕМЕНТИ (ЕТАПИ)»

Базові поняття

Методологія педагогіки — вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання педагогічної дійсності.

Метод науково-педагогічного дослідження — шлях вивчення й опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання. Організуючи дослідження, необхідно оптимально поєднувати комплекс методів, дбаючи, щоб таке поєднання забезпечило отримання різнобічних відомостей про розвиток особистості, колективу або іншого об'єкта виховання чи навчання.

До теоретичних методів педагогічного дослідження належать аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення, абстрагування, конкретизація. Об'єктом дослідження є частина об'єктивної реальності, яка на певному етапі стає предметом практичної й теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта) [5, с. 300].

Поняття «предмет дослідження» є вужчим, ніж поняття «об'єкт дослідження». Об'єктами, наприклад, можуть бути методи виховання, а предметом — тільки одна група цих методів, наприклад методи стимулювання виховання.

Мета дослідження виражає своїм змістом результат, який поставив перед собою дослідник.

Гіпотеза дослідження — наукове передбачення його результатів.

Метод бесіди — джерело і спосіб пізнання педагогічного явища через безпосереднє спілкування з особами, яких дослідник вивчає в природних умовах. Щоб вона була результативною, необхідно мати її план, основні й додаткові запитання; створити сприятливу атмосферу для відвертого обміну думками; врахувати індивідуальні особливості співбесідника; виявити педагогічний такт; уміти запротоколювати бесіду. Отримані результати бесіди доцільно порівняти з інформацією про особистість, отриманою за допомогою інших методів.

Різновид бесіди — інтерв'ю. На відміну від бесіди, яку проводять у природній, невимушеній обстановці, під час інтерв'ю дослідник ставить наперед визначені запитання у певній послідовності й записує відповіді співбесідника. Цей метод найдоцільніший, якщо дослідник упевнений в об'єктивності відповідей опитуваних, адже інтерв'ю не передбачає уточнювальних запитань. Використовуючи його, слід враховувати можливі типи респондентів: несміливий, боязкий, балакучий, жартівник, сперечальник, самовпевнений. Результати інтерв'ю залежать від продуманості запитань.

Метод анкетування — дає змогу підвищити об'єктивність інформації про педагогічні факти, явища, процеси, їхню типовість, оскільки передбачає отримання інформації від якнайбільшої кількості опитаних.

За характером анкети поділяють на: відкриті — передбачають довільну відповідь на поставлене запитання; закриті — до поставлених запитань пропонуються варіанти готових відповідей на вибір опитуваного; напіввідкриті — крім вибраної з готових відповідей, можна висловити й власну думку; полярні — потребують вибору однієї з полярних відповідей типу «так» чи «ні», «добре» чи «погано» та ін. [7, с. 112].

Увага! Проводячи анкетування, слід дотримуватися таких вимог: запитання мають бути дібрані так, щоб відповіді на них найточніше характеризували досліджуване явище і давали про нього надійну інформацію; використовувати прямі й непрямі запитання.

Вправа 19. Установіть відповідність між назвами методів виховання та їхніми відповідними характеристиками.

1 Метод вимоги	а) навчає способам діяльності та спілкування
2 Метод етичної бесіди	б) спонукає до певних дій, вчинків
3 Методи оцінювання	в) формує поняття та уявлення моральності
4 Метод організації діяльності учнів/здобувачів	г) стимулює або гальмує правильну/неправильну поведінку
	д) визначає діяльність лише в групах вихованців

Вправа 20. Продовжіть визначення та обґрунтуйте. Група методів, зорієнтована на пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків і відношень, це... .

Вправа 21. Установіть відповідність між поняттями та їхніми ключовими властивостями:

1) викладання; а) процес активної взаємодії між тим, хто навчає та тим, кого навчають. Унаслідок в того, кого навчають, формуються певні знання та уміння на основі його власної активності;

2) здобуття навчання; б) діяльність учня / здобувача) як активного (пасивного) об'єкта (суб'єкта) із засвоєння навчальних знань, здобуття умінь та навичок;

3) здійснення навчання; в) процес передавання учням / здобувачам певних знань, умінь та навичок;

4) методика навчання; г) сукупність методів, прийомів та засобів, що застосовуються у процесі організації навчально-пізнавальної діяльності учнів / здобувачів;

д) діяльність педагога (вчителя / викладача) як активного суб'єкта при передаванні освітніх знань.

Вправа 22. Прочитайте помірковано. Оцініть таку організацію життя колективу. Визначте роль і завдання педагога-куратора при цьому.

У нашій студентській групі стало доброю традицією: всі справи вирішувати і проводити колективно. Перед проведенням якоїсь справи куратор проводить зі здобувачами стартову бесіду, на якій спільно вирішують: що робимо, як робимо і для чого робимо. Обираються відповідальні, розподіляються доручення, враховуючи можливості й інтереси кожного. Тому всі здобувачі вільно й ініціативно беруть участь у справах групи та факультету. У цьому немає нічого дивного, бо справи не нав'язуються кимось з гори, а кожен пропонує, що і як він хоче робити. Наприкінці тижня проводяться збори-вогники, на яких обговорюється, що доброго було зроблено колективно, планується подальша робота.

Вправа 23. Уявіть ситуацію, за якої Вам як викладачу-педагогу необхідно здійснити аналіз успішності студентської групи з навчальної дисципліни, яку викладаєте. У трьох здобувачів показники абсолютної успішності відрізняються на 0,05 %. Як Ви оберете кращого? Який метод / методи педагогічного дослідження оберете? Обґрунтуйте.

Вправа 24. За методом моделювання, проаналізуйте і виправте ситуацію, коли вихованець усіма способами поведінки, вдаючись до

обману, уникає розмови щодо порушення навчальної дисципліни. Поміркуйте, чи може педагог при цьому змодельовати поведінку вихованця, щоб одразу це скоректувати?

Вправа 25. Розподіліть вказані нижче поняття: об'єктом чи предметом педагогічного дослідження вони є. Приклад: «об'єкт» – перелік... , «суб'єкт» – перелік... .

Лекція; семінарське заняття; створення студентського активу; колоквиум; збори; виховна бесіда; ранжування за рівнем успішності; «круглий стіл»; самоврядування учнів / студентів; тестування; конференція; розроблення навчального матеріалу до методичних рекомендацій; особистісний підхід.

До лекції «РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ»

Базові поняття

О. Духнович (1803-1865) був типовим виразником релігійного духу українства та основоположником релігійно-педагогічного напрямку в педагогічній думці Закарпаття.

Концептуальні педагогічні положення вченого: необхідність вивчення рідної мови як основи формування національної ментальності, усвідомлення національної самоідентифікації, плекання любові до краси рідного краю; ствердження важливості виховання молоді в дусі патріотизму, що має реалізовуватись через вивчення історії та географії рідного краю, народних звичаїв та традицій; проголошення значущості формування в дітей на моральному і діяльнісному рівнях глибокої християнської релігійності.

Педагогіка О. Духновича є цілісною педагогічною концепцією, що включає низку логічно пов'язаних між собою оригінальних педагогічних принципів та методичних прийомів, зорієнтованих на розроблення змістовного аспекту шкільної освіти.

Борис Грінченко (1863— 1910) упорядкував «Словарь української мови». Він боровся за створення народних шкіл з українською мовою навчання, нелегально вчив школярів і дорослих за власним рукописним підручником «Українська граматика до науки читання й письма». У своїх підручниках пропагував народну педагогіку як умову виховання, вмістивши у них багато народних казок, оповідань.

Софія Федорівна Русова (1856-1940) – активний громадський діяч періоду української революції, перша жінка педагог-теоретик в Україні, письменниця. Увійшла в історію української педагогіки як заспівувач ідей національної школи, концепцій дошкільного виховання та принципів організації дошкільної роботи. Як педагог-теоретик Русова у ряді своїх праць, розробляє такі фундаментальні проблеми, як визначення мети, завдань, змісту, структури, принципів, методів, форм нової школи, системи освіти і виховання. Об'єктом обов'язкового виховання, на її переконання, повинні стати всі діти. Всі школи мають бути відкриті для всіх дітей, бути національними і відповідати соціально-педагогічним принципам. Нова школа має бути активною, будуватися на принципі самодіяльності дітей.

Русова вказувала на важливість чіткого визначення мети і завдань виховання як для теоретичного розроблення педагогіки, так і для практичної діяльності кожного вчителя. На основі глибокого аналізу ідей видатних педагогів минулого, передового досвіду зарубіжної педагогіки вона визначила, що мета виховання має полягати у тому, аби допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини і в кінцевому рахунку сформувати гармонійно розвинену людину, тобто людину працездатну, соціально свідому, корисну в суспільстві, з піднесеною любов'ю до рідного краю і з

пошаною до інших народів. У своїх працях Русова детально проаналізувала принципи індивідуалізації і соціалізації виховання. Індивідуалізацію називала першою вимогою справедливого виховання, яке має формувати індивідуальну моральну свідомість кожної дитини. Але людина стає людиною лише в громаді. Лише в спільності, в тісному житті всіх людей складається моральний і юридичний закон, моральні завдання та обов'язки [6, с. 101].

Важливим етапом у розвитку вітчизняної педагогіки теорії і практики стала діяльність українсько-російського вченого Костянтина Ушинського (1824—1870). Обстоював ідею народності у вихованні. Народ, на його думку, є джерелом усіх надбань матеріальної та духовної культури. Суттєвою ознакою народності є мова [6, с. 93].

Обґрунтував педагогіку як науку, довівши, що вона може стати наукою в повному сенсі слова, якщо буде тісно пов'язана з життям, виражати потреби суспільства і спиратися на дані наук про людину. Джерелом теорії педагогіки називав весь комплекс «антропологічних наук», куди відносив анатомію, фізіологію і патологію людини, психологію, логіку, філософію, географію, політекономію, історію. Ушинський обґрунтував питання про єдність теорії і практики. Головне в педагогічній системі Ушинського – звернення до принципу народності, як особливої для кожного народу ідеї виховання.

Термін «народність» Ушинський пояснює як своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя. Він закликав до створення якомога більшої кількості народних шкіл з хорошими вчителями, наголошував, що навчання у них має відбуватись рідною мовою [6, с. 115]. Складовою частиною ідеї народності Ушинського стояло питання про жіночу освіту, без чого він не уявляв суспільної системи виховання. Він визначив фактори, які особливо сильно впливають на виховання

особистості: навчання, праця, гра, природа, життя, релігія. Основним соціальним фактором і засобом виховання називав працю. На його думку, вона є джерелом не лише фізичного, розумового і морального вдосконалення, але і існування людини взагалі.

Вправа 26. Хто з видатних вітчизняних педагогів першим науково обґрунтував принцип наочності навчання? Обґрунтуйте відповідь, наведіть приклади сучасних форм наочності в навчанні.

Вправа 27. Як відомо, К. Д. Ушинський встановив три загальних ступеня навчання і пізнання: чуттєве сприймання; розумова переробка; закріплення у пам'яті і звичках. На основі цього виділив три послідовно пов'язані між собою структурні частини заняття:

1 здійснення свідомого переходу від пройденого до нового і створення в учнів цілеспрямованості на інтенсивне сприймання матеріалу;

2 розв'язання основного завдання уроку;

3 підведення підсумків і закріплення набутих знань і умінь.

Змодельуйте міні-план практичного заняття з будь-якої навчальної дисципліни, врахувавши згадані структурні частини.

Вправа 28. У формуванні громадянина й патріота, людини освіченої, фізично й морально здорової, яка сама повинна засвоїти певне коло знань, що допоможе в майбутньому розвинути їхні пізнавальні здібності вбачав завдання педагога... .

Вправа 29. Визначте основні компоненти змісту виховання в народній педагогіці: а) людини; б) громадянина; в) сім'янина.

Вправа 30. Підберіть українські прислів'я про честь, совість, людяність, милосердя. На прикладі одного з прислів'їв проаналізуйте, які напрямки вітчизняної педагогічної думки вони можуть ілюструвати.

Вправа 31. Продовжіть повідомлення: «Установлено, що соціокультурними чинниками формування науково-педагогічного світогляду О. Духновича були: ...».

Вправа 32. Вкажіть, хто був автором першої книги для читання в школі українською мовою. Які новаторські педагогічні досягнення здійснив цей дослідник?

Вправа 33. Як один із засновників народної педагогіки, О. Духнович надає великого значення тріаді в моральному вихованні – формуванню моральної свідомості, моральних почуттів та моральної поведінки. На основі цих понять висловіть своє бачення тенденцій морального виховання в сучасній Україні.

Вправа 34. Кому належить вислів: «Виховання в учнів бажання бути хорошими – мета педагога»? Обґрунтуйте відповідь власними спостереженнями.

До лекції «ПЕРІОДИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ»

Базові поняття

Сім періодів розвитку педагогічної вітчизняної школи: від II половини XVII століття до сьогодення. Період XVII-XIX століть щодо розвитку

педагогічних знань, можна назвати періодом становлення наукової педагогіки, періодом пошуків і накопичення емпіричних фактів та перших спроб їхнього теоретичного обґрунтування. Основними проблемами, навколо яких тривали дискусії і пошуки протягом усієї багатовікової історії розвитку педагогічної науки, були проблеми навчання та виховання підростаючого покоління. Тому основними поняттями педагогіки весь час вважалися поняття «виховання», «навчання», «освіта». Проте чіткого розмежування сфер діяльності вказаних понять у цей період не відбулося.

Упродовж тривалого історичного періоду (майже до XIX століття) в західному суспільстві домінував погляд на дитину як на «природний початок», «недосконалий зліпок дорослої людини», яку необхідно було поліпшувати, змінювати й розвивати до стану дорослої людини – людини соціальної. У межах цього бачення вирішальним для формування майбутньої дорослої людини вважалося засвоєння дитиною культурного досвіду через навчання та виховання. Тобто стверджувалась ідея пріоритету загальноосвітнього над особистісно-індивідуальним [10, с. 76].

Для кінця XIX – початку XX століття характерним явищем став бурхливий розвиток змісту педагогічних знань та поява різноманітних напрямів побудови педагогічних теорій:

- філософський напрям, представники якого вважали, що педагогічні знання є частиною філософських (філософи Давньої Греції, І. Ф. Гербарт, Ціллер, В. Рейн, Г. С. Сковорода, М. О. Бердяєв);

- психологічний, що обґрунтовував кожне питання навчання і виховання з точки зору психології (К. Д. Ушинський, К. Єльницький, П. Мальцев);

- практичний, який характеризувався розвитком курсу практичної педагогіки, що спиралася на теоретичні основи і передбачала суворе дотримання систематизованого порядку правил виховання і навчання, а також педагогічних вимог (С. Бобровський, А. Маттіас);

- соціальний, прихильники якого розглядали вчення про суспільство і виховання як нерозривну єдність (П. Наторп);

- експериментальний, прихильники якого вважали головною метою виховання цілеспрямований вплив на особистість, що розвивається (Є. Мейман, А. Нечаєв, М. Монтесорі, С. Френе, В. А. Лай);

- нова педагогіка, представники якої відстоювали еволюційний розвиток педагогіки й пропагували дбайливе ставлення до природних схильностей і прагнень дитини (В. Вахтерев, С. Френе) [10, с. 123].

Вправа 35. Поміркуйте та опишіть, які методи навчання воліють застосовувати у своїй педагогічній діяльності:

- викладачі гуманітарних дисциплін у порівнянні з викладачами природничо-математичних наук;
- педагоги-початківці.

Вправа 36. Розробіть умовну анкету для здобувачів, за однією з тем (питання, на які здобувачи, за темою, повинні відповісти):

- мій вибір майбутньої професії;
- мої уподобання із загально-наукових дисциплін;
- мої пропозиції щодо проведення семінарів та практичних занять;
- мої вимоги до лектора;
- мої вимоги до проведення лекцій.

Вправа 37. Проаналізуйте й опишіть, який із семи етапів розвитку вітчизняної вищої школи, на вашу думку, є найбільш реформованим.

Вправа 38. У який період розвитку вітчизняної вищої школи було активно впроваджено атестацію педагогічних працівників? У чому сенс такої системи?

Вправа 39. Охарактеризуйте (усно або письмово), що таке університетський статут, історія виникнення, різновиди.

Вправа 40. У який період розвитку вітчизняної педагогічної школи було впроваджено навчально-професійні заклади одного типу (ПТУ)? Висловіть свою думку щодо актуальності таких навчальних закладів.

Вправа 41. Який університетський статут покладено в основу організації навчального процесу сучасної української вищої школи? Перелічте основні адміністративні складові органів управління сучасних українських ЗВО.

Вправа 42. Проаналізуйте, які ідеї педагогічної системи В. О. Сухомлинського особливо є актуальними сьогодні, а які втратили свою актуальність.

До лекції «ПОНЯТТЯ ПРО РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ. СУТНІСТЬ САМОВИХОВАННЯ»

Базові поняття

Особистість – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного.

Це поняття виражає належність людини до певного суспільства, певної історичної епохи, культури, традицій. Тобто особистість виявляє себе тільки в суспільних відносинах.

Властиві особистості неповторні риси та особливості виражають її індивідуальність – цілісну характеристику окремої людини, її оригінальність, самобутність психічного складу. Не кожен індивід є

індивідуальністю. Для цього йому необхідно стати особистістю. Це відбувається в процесі розвитку особистості – становлення та формування її під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання [10, с. 90].

Важливою умовою ефективності розвитку особистості є її активність, здатність до свідомої трудової та соціальної діяльності тощо. Цілеспрямовану активність, спрямовану на вдосконалення себе, називають самовихованням.

Етапи самовиховання

1 З'ясування педагогом ставлення здобувачів до процесу самовиховання.

2 Поява у здобувача прагнення до самовиховання.

3 Початок систематичної роботи здобувача над собою у процесі реалізації програми самовиховання:

- самопереконавання;
- самонавіювання; («Ненавиджу в собі запальність. Я повинен і можу її позбутися!»);
- самопідбадьорювання;
- самоаналіз;
- практичні прийоми (щоденне планування діяльності на наступний день; прийом «оцінювання прожитого дня» тощо);
- правила моєї поведінки (виконання своїх обов'язків);
- самохарактеристика;
- взаємохарактеристика.

У навчально-виховній діяльності розвиток особистості має наслідувальний характер, а людська особистість розвивається в діяльності (природні задатки людини реалізуються тільки в процесі її життєдіяльності, всебічному її розвитку сприяє залучення до різних видів діяльності), під

впливом середовища (умови життя, насамперед близьке оточення, засоби масової інформації, вулиця тощо) [10, с. 101]. Цей розвиток відбувається як результат впливу на всі сторони людської психіки (на уроці, виховному занятті мають бути задіяні мислення, увага, пам'ять, уява, емоційно-почуттєва сфера). Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї (врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й того, що дитина щодня збагачується знаннями, життєвим досвідом, сьогодні є іншою, ніж була вчора).

Розвиток особистості відбувається за загальними філософськими діалектичними законами та закономірностями.

1 Іманентність: здатність до розвитку закладена в людині природою, це невід'ємна властивість особистості.

2 Незворотність: стани, в яких перебуває індивід у своєму розвитку, незворотні.

3 Біогенність: психічний розвиток особистості багато в чому визначається біологічним механізмом спадковості, що виявляється у вікових та індивідуальних якостях. Закономірності психічного розвитку єдині для всіх дітей одного вікового періоду; індивідуальні варіації не виходять за межі вікових меж.

4 Соціогенність: соціальне середовище, в якому відбувається розвиток людини, здійснює визначальний вплив на формування особистості. Навчання і виховання розглядаються як способи привласнення уречевлених у культурі і суспільно-історично заданих здібностей.

5 Психогенність: особистість – саморегульована і самоврядувальна система (процес розвитку психіки схильний до регуляції і управління з боку самої особистості).

6 Домінантність: спрямованість і зміст розвитку людини підпорядковуються домінанті – тимчасово пануючому в психіці функціональному утворенню.

7 Індивідуальність: особистість є унікальним явищем, що відрізняється індивідуальним набором якостей і власним варіантом розвитку (не існує однакових людей).

8 Стадійність: у цілісному процесі психічного розвитку виділяються якісно певні стадії (етапи, періоди), що дають змогу будувати вікову періодизацію психічного розвитку; розвиток особистості підпорядковується загальному закону циклічності, проходячи стадії зародження, зростання, кульмінації, занепаду і вмирання.

9 Нерівномірність (нелінійність): індивід унікальний, кожна особистість розвивається в своєму темпі, зазнаючи випадково розподілені в часі прискорення (спонтанність) і суперечності зростання (кризове становище).

10 Сензитивність: фізичний вік індивіда визначає кількісні (обмеженість) і якісні (сензитивність) можливості психічного розвитку; важливо освоювати певний культурний зміст, найбільш сприятливий, сензитивний для цього періоду і будувати цей процес на основі природних можливостей нервової системи дитини.

11 Діяльнісний принцип: рушійною силою психічного розвитку є власна діяльність дитини, в якій вона під керівництвом дорослого відтворює і привласнює людські якості і здібності, що історично склалися.

Вправа 43. Англійська народна приказка стверджує: «Можна привести коня до водопою, але не можна змусити його пити». Поміркуйте над цим. Чи можна цей вислів порівняти з професією педагога і як це може співвідноситися з вихованням особистості?

Вправа 44. Визначте риси, які вам властиві. Окремо випишіть ті, які прагнете мати. Проаналізуйте, що необхідно, аби досягнути прагнення.

Добрий	Злий
Щедрий	Жадібний
Скромний	Вередливий
Дбайливий	Егоїстичний
Ввічливий	Брехливий
Працьовитий	Грубий
Простодушний	Хвалькуватий
Дисциплінований	Лінивий
Вольовий	Хитрий
Відповідальний	Впертий
Старанний	Легковажний
Наполегливий	Заздрісний
Товариський	Неслухняний
Відвертий	Безхребетний
Доброзичливий	Байдужий
Чуйний	Безпорадний
Турботливий	Боягузливий
Уважний	Неохайний

Вправа 45. Викладач має достатній досвід педагогічної роботи, проте останнім часом не може знайти спільну мову зі здобувачами. Педагог вважає, що потрібно суворо вимагати знань, умінь та навичок, оскільки наближається період сесії. Педагог грубо розмовляє з підопічними, принижує їхню гідність, не дозволяє здобувачам висловлювати нові ідеї під час виконання завдань. Завдяки цьому здобувачі почали погано відвідувати заняття і намагаються уникнути спілкування з цим викладачем. Проаналізуйте причини ситуації, що склалася. Назвіть доцільні способи встановлення стосунків між викладачем і здобувачами на основі педагогіки співробітництва.

Вправа 46. Поясніть, в чому полягають негативні сторони спілкування за принципом: «ти – мені, я – тобі», «рука руку миє». Як це впливає на формування особистості в підлітковому віці?

Вправа 47. Деякі люди, порушуючи питання про виховання естетичних смаків молоді, скаржаться на те, що переважна частина молоді не любить класичну музику. Музична освіта, мовляв, не завжди прищеплює любов до музики. Музичною грамотою можна оволодіти, але в той же час можна залишитися емоційно «глухим». Таке відбувається при змішуванні понять освіти і виховання. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Обґрунтуйте.

Вправа 48. Викладач дає здобувачу завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу це робити». Якою, на вашу думку, має бути реакція педагога? Обґрунтуйте.

Вправа 49. Здобувача, який систематично запізнюється на заняття, куратор-педагог запросив на бесіду з цієї проблеми. Але раптом сам педагог запізнився на 20 хвилин. Які, на вашу думку, можуть бути дії педагога?

- 1 Одразу ж почне бесіду з вимогами пояснення запізень.
- 2 Принесе вибачення за запізнення і почне бесіду.
- 3 Скасує бесіду й перенесе її на більш зручний для нього час.
- 4 Почне виправдовуватися за запізнення, а потім почне бесіду.
- 5 Скаже: «Я гадаю, що неприємно чекати на людину, яка запізнюється».

До лекції «СУТНІСТЬ САМОВИХОВАННЯ. ЕТАПИ, ПРИЙОМИ САМОВИХОВАННЯ».

Базові поняття

Самовиховання є непростим процесом, який охоплює кілька етапів.

Етапи самовиховання

На першому етапі педагоги виявляють ставлення вихованців до процесу самовиховання шляхом анкетування чи індивідуальної бесіди. Далі формують спонукальні мотиви, свідоме ставлення до самовиховання, домагаючись від школярів усвідомлення, що самовиховання — і їхня особиста справа, і справа закладу освіти, і суспільства загалом.

На другому етапі, який починається з появою бажання самовдосконалюватися, допомагають молодій людині сформулювати мету (ідеал) та підтримувати бажання наслідувати його. З'ясувавши відмінність між собою та ідеалом, вихованець бачить, які риси він має виробити в собі, яких недоліків позбутися. Орієнтуючись на це, учень складає програму самовиховання.

На третьому етапі вихованець починає систематично працювати над собою, реалізуючи програму самовиховання. Для цього його залучають до різних видів діяльності. Педагог допомагає йому контролювати результати втілених рішень. Згодом зовнішній контроль педагога чи колективу послаблюється, зростають самостійність та ініціатива самого вихованця.

Прийоми самовиховання

Процес організації самовиховання передбачає опанування спеціальних прийомів роботи над собою. В історії людства вироблено чимало різних прийомів самовиховання: самопереконавання, самонавіювання, самоаналіз, самопідбадьорювання, самозаохочення, самопереключення, самонаказ та ін. Педагог повинен навчити вихованця обрати найадекватніші для певної життєвої ситуації.

Процес самовиховання – це педагогічний процес, специфічність і унікальність якого полягає в тому, що в ньому і суб'єкт, і об'єкт виховання є однією особою.

Самопізнання – початковий етап самовиховання особистості, вивчення нею своїх властивостей, системи цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів і мотивацій, характеру, темпераменту, особливостей процесів пізнання (відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення тощо), завдяки якому вихованець може самостійно визначити, яких успіхів він може досягнути в тій чи іншій діяльності, а також проаналізувати можливості вдосконалення своєї повсякденної діяльності.

Індивідуальний план професійного самовиховання майбутнього педагога.

1 Тренуватися в угадуванні внутрішнього стану вихованців за зовнішніми проявами поведінки.

2 Проявляти більш щирий інтерес до особистості кожного з підопічних.

3 При надмірному хвилюванні використовувати самозаспокоєння, самовідволікання. Здійснювати самоконтроль.

4. Тренуватися у розв'язуванні педагогічних задач експромтом, але з наступним критичним аналізом.

5 Користуватися можливістю висловити свою думку перед аудиторією. Виступати за планом: а) про що хочу сказати, б) що про це хочу сказати, в) що пропоную.

6 У процесі практичних педагогічних справ тренуватися в самоінструктуванні та інших прийомах самоактивізації.

Самовиховання – це певний тип ставлення, дії щодо самого себе і власного майбутнього з точки зору відповідності певним моральним нормам [1, с. 87].

Якщо виховання може інколи здійснюватися незалежно від волі і бажання вихованця, то самовиховання як процес усвідомленого, цілеспрямованого і бажаного розвитку можливе лише в разі збігу сприятливих зовнішніх умов і певних внутрішніх передумов. Зокрема, як зазначає І. Д. Бех, самовиховання ґрунтується на повазі особистості до себе. Як діяльність самовиховання знаходить своє вираження у поєднанні об'єкта і суб'єкта. Особливість цієї взаємодії пов'язана з подвійністю позиції особистості у самовихованні, оскільки людина виступає немовби у двох особах щодо себе – в особі виховуваного і в особі вихователя. Тобто основна мета – «створення» індивідуумом себе через творче ставлення до себе. За твердженням В. Сухомлинського, «самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою своєю суттю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності людини. Педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри» [8; с. 24].

Вправа 50. Складіть резюме на себе «Я – найкращий спеціаліст та педагог – шукаю роботу». Вимоги до тексту резюме: лаконізм, щирість в оцінці «Я», гумор та самокритика.

Вправа 51. Уявіть, що Ви проводите заняття в аудиторії та перед вами стоїть чаша ваг. Запишіть, на яку чашу ваг Ви б поклали своє вміння спілкуватися зі здобувачами, а на яку – фактори, які спілкування ускладнюють.

Вправа 52. Проаналізуйте розуміння поняття «самовиховання» у широкому й вузькому значенні.

Вправа 53. Марина О. постійно порушувала встановлений в університеті порядок – запізнювалась на пари, із затримкою виконувала самотійну роботу. Але у неї було одне постійне захоплення – любила спорт, мала розряд з аеробіки. На цьому педагог-куратор і побудував її перевиховання. Марині було доручено організувати на факультеті спортивний гурток. Дорученням вона пишалася і стала почувати себе в колективі і вагоміше, і помітніше. А це зобов'язувало її до кращої поведінки. Чому дії педагога дали позитивний результат? Обґрунтуйте сутність принципу «опора на позитивне»?

Вправа 54. Вискажіть свою думку щодо наведених нижче висловлень та зіставте їх з власними спостереженнями, пов'язаними з педагогічним процесом.

«Якщо гукнеш у глечик, то й глечик на тебе гукне» (абхазька приказка).

«В усміхнене обличчя стрілу не пускатимуть» (японська приказка).

«Той, хто правильно вказує на мої помилки – мій учитель, хто правильно зазначає мої правильні вчинки – мій друг, той, хто мені лестить, той мій ворог» (Сюнь-цзи).

«Якщо крокодил з'їв твого ворога, це ще не означає, що він став твоїм другом» (корейська приказка).

Вправа 55. Використовуючи різні методи (спостереження, бесіда, тестування), складіть «портрет» вікових та індивідуальних особливостей «важкого вихованця». Чи є правильним твердження, що «важкі вихованці» в усі часи однакові?

Вправа 56. Використовуючи різні методи (спостереження, бесіда, тестування), складіть «портрет» вікових та індивідуальних особливостей обдарованого вихованця. Чи є правильним твердження, що обдарованих вихованців «створює виключно родина»?

Вправа 57. Перелічіть 10 факторів (причин), які, на Вашу думку, можуть заважати людині самовиховуватися (можна на особистому прикладі). Систематизуйте ці фактори за найбільшою частотністю. Також наведіть фактори, які, на Вашу думку, навпаки найбільше сприятимуть реалізувати людині свій творчий потенціал у прагненні до самовиховання.

НАПРИКЛАД: *1 фактор – боягузство.*

2 фактор – лень.

Тощо...

До лекції «МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ»

Базові поняття

До найважливіших методів формування свідомості особистості відносять розповіді на етичні теми, пояснення, роз'яснення, лекції, етичні бесіди, умовляння, навіювання, інструктажі, диспути, доповіді. Ефективним методом переконання є приклад. Застосовуються методи формування свідомості у комплексі з іншими методами.

Метод розповіді. Основною функцією цього методу є те, що він слугує засобом поповнення знань моралі, вироблення в учнів правильних моральних понять. Яскрава емоційна розповідь, збагачення морального досвіду школярів досвідом моральної поведінки інших людей, використання позитивного прикладу у вихованні.

Форми використання цього методу різноманітні: розповідь біблійської притчі, повідомлення хвилюючої історії, коментар до прочитаного твору тощо.

Метод бесіди — метод обговорення конкретних знань, фактів, подій, вчинків, який передбачає участь двох сторін — вихователя і вихованців. Бесіда відрізняється від розповіді саме тим, що педагог вислуховує і враховує думки, точки зору вихованців, будує свої взаємини з ними на принципах співробітництва, партнерства. Бесіди можуть бути різного плану: пізнавальні, етичні, естетичні, екологічні, політичні та ін.

Метод диспуту — метод виховання, який передбачає зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору. Диспути проводять у середніх і старших класах на політичні, економічні, моральні, правові, екологічні, естетичні теми, що хвилюють молодь. Характерною особливістю диспуту є полеміка, боротьба думок. Диспут не вимагає певних рішень, проте не можна допускати, щоб диспут перетворювався у суперечку заради суперечки. Диспут є складним методом і вимагає високого рівня професійної підготовки педагога.

Приклад — виховний метод великої сили. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, почуття, переконання, активізує діяльність. У процесі виховання використовуються різні приклади: батьків, вихователів, друзів, видатних людей (вчених, письменників, громадських діячів та ін.), героїв книг, фільмів.

Психологічною основою прикладу слугує **наслідування**. Завдяки йому люди оволодівають соціальним моральним досвідом. У процесі наслідування психологи виділяють три етапи: 1) безпосереднє сприймання конкретного образу іншої людини, 2) формування бажання діяти за зразком, 3) синтез самостійних і наслідувальних дій, що виявляється у пристосуванні до поведінки кумира. Процес наслідування є складним і неоднозначним, провідну роль у ньому відіграють досвід, інтелект, властивості особистості,

життєві ситуації. Важливою умовою є організація середовища, в якому дитина живе і розвивається [5, с. 309].

Створення виховних ситуацій. **Виховні ситуації** — спеціально організовані педагогічні умови для формування в учнів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків. Ситуація стає виховною тоді, коли набуває виховного спрямування. Чим привабливішою, складнішою, проблемнішою вона є для учнів / здобувачів, тим більше зусиль вони витратять на її аналіз, тим кращим буде результат. Виховні ситуації сприяють формуванню здатності уявляти себе на місці іншої людини, приймати найбільш доцільні рішення, узгоджувати з ними власні дії.

Такі ситуації є різноманітними за своїми особливостями: вербальні (наведення афористичних висловів, розповіді з моральною проблематикою, казкові сюжети і реальні події), уявні (створення умов для аналізу своєї поведінки, оцінки певної події), конфліктні (в їхній основі — гострі моменти, психологічні зриви, потрясіння), ситуації-задачі, ситуації-вправи (обговорення проблем ігрової ситуації, що спонукають учнів до певних дій, моральних вчинків).

Прийоми створення виховних ситуацій поділяють на творчі та гальмуючі.

Вправа 58. Завдання під назвою «Ваш вибір». Визначте, які з перелічених (можна кілька) факторів визначають вибір педагогом методів формування особистості вихованців:

- а) психологічний стан педагога;
- б) специфіка навчальної дисципліни;
- в) цілі та завдання самого навчання;
- г) спосіб організації взаємодії педагога та вихованців;
- д) рівень економічного та соціального розвитку суспільства;
- е) наявність технічних засобів навчання;

ж) рівень мотивації діяльності учнів / здобувачів;

и) особистісні якості та здібності вихованців?

Вправа 59. Що з переліченого нижче, на Вашу думку, не є основною вимогою контролю знань? Може бути кілька варіантів. Відповідь обґрунтуйте:

а) об'єктивність; б) систематичність; в) обґрунтування оцінок; г) творчий підхід?

Вправа 60. Складіть частину традиційного, за методикою проведення, практичного заняття за вашою спеціальністю, визначивши методи, прийоми, засоби його проведення. Дивіться опорну таблицю.

Методи педагога	Засоби педагога	Прийоми педагога	Методи учня / здобувача
розповідь	навчально-лабораторне обладнання	розподіл ролей	письмова самотійна робота
бесіда		самоорганізація всіх учасників	
роз'яснення	навчально-виробниче обладнання	навчального процесу	усна самотійна робота
сперечання		лабораторна робота	доповідь-експромт
бліц-опитування	навчально-наочні посібники		доповідь підготовлена
тестування		колоквиум конференція дидактична гра	
інструктаж	навчальні плани		самоперевірка виконаного завдання
проблемно-пошукові (творчі)	картки-завдання		
	автоматизовані системи навчання		самооцінювання свого виконаного завдання
	відео-ресурси		
	мульти-медіа		

Вправа 61. «Чаша ваг»: проаналізуйте переваги та недоліки рейтингової системи оцінювання. У чому полягають її можливості в галузі цієї навчальної дисципліни, яку ви можете викладати? Надайте обґрунтовану відповідь

Вправа 62. «Знак ?». Замість знака питання напишіть слово, яке визначає педагогічний термін.

1 ? – індивідуум як продукт суспільного розвитку, суб'єкт праці, спілкування та пізнання, що детермінований конкретно-історичними умовами життя суспільства.

2 ? – процес кількісних і якісних змін в організмі, психиці, інтелектуальному та духовному середовищі, зумовлений впливом зовнішніх, керованих та некерованих факторів.

3 ? – наука про освіту і навчання, їхні цілі, зміст, методи, засоби й організаційні форми.

4 ? – соціальна спільнота людей, яка об'єднана на основі суспільно значущих цілей, спільних ціннісних орієнтацій, спільною діяльністю та спілкуванням.

Вправа 63. З наведених понять оберіть ті, які ви вважаєте принципами виховання. Обґрунтуйте.

- 1 Виховання і розвиток.
- 2 Виховання в колективі та за допомоги колективу.
- 3 Врахування позитивних характеристик особистості вихованця.
- 4 Єдність вимог і повага до особистості вихованця.
- 5 Самовиховання й перевиховання.
- 6 Послідовність, системність та єдність виховних впливів.
- 7 Методи виховання.
- 8 Застосування різноманітних методів виховання.

9 Відповідність віковим та індивідуальним особливостям вихованців.

10 Свідомість та активність вихованців.

Вправа 64. Розробіть і обґрунтуйте модель навчання, що максимально зорієнтована на розвиток самооцінки учнів / здобувачів. Можна на прикладі схеми проведення лекції або семінару.

Вправа 65. У процесі навчання учень / здобувач систематично здійснює багато помилок (усні відповіді, письмові роботи, тестування тощо). Які заходи ви проведете для того, щоб розробити індивідуальну технологію навчання саме для цього вихованця?

Вправа 66. Надайте самостійну обґрунтовану відповідь на питання: Як ви гадаєте, чому часто наміри вихованців із самовиховання не мають належного успіху в своїй реалізації?

Вправа 67. Деякі функції педагога вказані неправильно. Знайдіть їх та поясніть свою думку:

а) аналітична; б) діагностична; в) цілеспрямована; г) диференційна; д) організаторська.

Вправа 68. Поміркуйте над висловом психотерапевта В. Леві: «Педагог, який розбирається в людях, є генієм спілкування. Він чудово «бачить» кожного підопічного зсередини, «вміє читати» іншу людину. Вміє моделювати спілкування з урахуванням своєрідності індивідуальності особистості...». Як ви гадаєте, яке явище при спілкуванні мав на увазі автор?

Вправа 69. Оберіть кілька варіантів правильного рішення.

Засобами виховання не є:

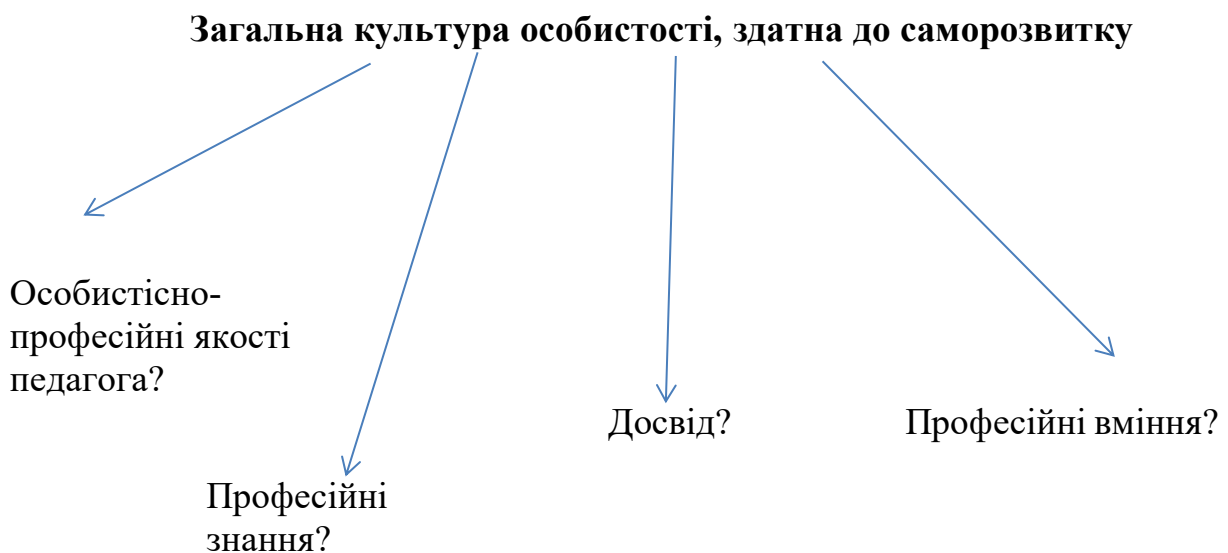
- а) гра;
- б) спілкування;
- в) праця;
- г) пізнання;
- д) читання;
- и) заохочення.

Вправа 70. Одним із прийомів соціо-педагогіки є атракція — особливий вид соціальної установки на іншу людину, в якій переважає емоційний компонент. Соціальна психологія вивчає атракцію як соціальну перцепцію (сприймання людини людиною).

Опишіть фактори, які, на вашу думку, сприяють формуванню атракції між педагогом та вихованцем, як це впливає на процес самовиховання?

Вправа 71. Уявіть ситуацію: ваш колега-педагог, що відрізнявся своєю легкістю в спілкуванні та емпатією до / від оточення, скаржиться вам на зниження дисципліни в нього на заняттях. Що б ви могли йому порадити?

Вправа 72. Подивіться на схему. Надайте відповіді після знака питання.

Вправа 73. Ф. Ніцше вважав: «Якщо людина не є егоїстичною, то вона інфікована, хвора, на шляху до самозаперечення... Необхідно будь-яким способом поновити егоїзм, а, отже, повернути людину до життя».

На вашу думку, гуманізм та індивідуалізм у саморозвитку – це антиподи? Яку позицію займаєте ви як можливий майбутній педагог? Обґрунтуйте відповідь.

Вправа 74. В. М. Бехтерєв вважав здатність піддаватись гіпнотизуючій силі людського слова, прикладу важливою особливістю людини. Психологи відносять її до специфічно людських якостей, тісно пов'язаних із можливостями дитини усвідомлювати і освоювати думки, способи поведінки і почуття інших людей. Із цим пов'язаний педагогічний метод сугестії – схильність людини піддаватися навіюванню з боку інших людей. Наведіть кілька прикладів педагогічної сугестії, які, на вашу думку, можна застосовувати для виховання особистості.

Вправа 75. Проаналізуйте розуміння поняття «виховання особистості» у широкому й вузькому значеннях.

Вправа 76. Уявіть ситуацію: в одній із груп здобувачів I курсу був Василь К., який постійно порушував дисципліну: ставив численні запитання «не за темою», голосно розмовляв, відволікався від спільної роботи. Педагог запропонував йому зробити разом презентацію майбутньої відкритої лекції. Здобувач був на постійному зв'язку з педагогом, спочатку переживав за якість своєї роботи, але наприкінці пишався тим, що все відбулося успішно і вдало. Крім того, викладач похвалив його перед групою.

Реалізація якого принципу виховання забезпечила результативність педагогічного впливу?

Вправа 77. Розробіть програму «Самооцінка особистісного зростання». Опишіть прийоми роботи над собою, які дадуть змогу здобувачам краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності. Надайте відповідь на запитання: «Чому часто наміри здобувачів із самовиховання не мають належного ефекту щодо їхньої реалізації? Що є бар'єром для самовиховання здобувачів як майбутніх фахівців?».

Вправа 78. В. О. Сухомлинський зауважував: «Любов до дітей виховується лише любов'ю – як вогонь займається тільки від полум'я».

Як співвідноситься із цим один із методів виховання – покарання? Чи не означає це те, що від цього методу треба відмовитися? Відповідь обґрунтуйте.

Вправа 79. Підберіть завдання до практичного заняття (з вашої спеціальності), які активізують пізнавальну діяльність здобувачів. Вкажіть, у чому значення таких завдань?

Вправа 80. Уявіть ситуацію: здобувач попросив вас звільнити його від заняття з поважної причини. Раптом з'ясувалося, що він збрехав. Які дії ви застосуєте до нього?

ПІДСУМКОВІ ТЕСТИ

1 Що сприяло виникненню педагогіки як науки:

- а) об'єктивна потреба в підготовці людини до життя та праці;
- б) турбота батьків про добробут та щастя дітей;
- в) біологічний закон про продовження роду;
- г) прогрес науки і техніки?

2 До якої групи відносять основні категорії педагогіки:

- а) середовище, спадковість, виховання;
- б) знання, уміння, навички;
- в) виховання, навчання, освіта, розвиток;
- г) дозрівання, система, соціалізація?

3 Розділ педагогіки, який вивчає наукові основи процесу виховання й методику організації виховної роботи – це...

- а) соціальна педагогіка;
- б) дидактика;
- в) теорія виховання;
- г) теорія управління.

4 Система внутрішньої самоорганізації із засвоєння досвіду поколінь, спрямована на власний розвиток, – це...

- а) самовиховання;
- б) самоосвіта;
- в) самооцінка;
- г) самонавчання.

5 Процес становлення людини як соціальної особистості під впливом різноманітних факторів – це...

- а) виховання;
- б) формування;
- в) соціалізація;
- г) розвиток.

6 Кількісні та якісні зміни, що відбуваються в організмі людини в процесі її життя як соціальної істоти – це...

- а) виховання;
- б. формування;
- в) соціалізація;
- г) розвиток.

7 Основними й визначними компонентами будь-якої системи виховання є:

- а) мета виховання;
- б) основні напрямки виховної діяльності;
- в) методи, прийоми і технології виховання;
- г результати виховання.

8 Рушійними силами процесу виховання є:

- а) активність вихованців;
- б) протиріччя, що виникають у процесі виховання;
- в) професіоналізм педагогів;
- г) особливість організації виховного процесу.

9 Які фактори визначають вибір методів навчання:

- а) психологічний стан педагога;
- б) особливості навчального предмета;
- в) рівень економічного та соціального розвитку суспільства;
- г) рівень мотивації до діяльності самих вихованців?

10 Дидактика розглядає навчання як процес, що має дві сторони:

- а) викладання та навчання;
- б) навчання й виховання;
- в) навчання й розвиток;
- г) виховання й розвиток.

11 Здобуття знань і способів діяльності є основою...

- а) виховання;
- б) навчання;
- в) розвитку;
- г) соціалізації особистості.

12 Планомірне керівництво навчальною діяльністю вихованців – це...

- а) навчання;
- б) виховання;
- в) викладання;
- г) усі відповіді є правильними.

13 До основних елементів змісту освіти не відносяться:

- а) система знань про природу і людину;
- б) система інтелектуальних навичок;
- в) досвід емоційно-вольового відношення до світу і людей;
- г) досвід релігійного ставлення до світу.

14 Процес навчання здійснює такі функції:

- а) освітню, виховну й розвивальну;
- б) освітню, виховну, розвивальну й регулювальну;
- в) освітню й виховну;
- г) немає првилльної відповіді.

15 Структура процесу навчання містить:

- а) зміст навчання, методи навчання;
- б) цілі навчання, суспільство, педагога й вихованця;

в) цілі та зміст навчання, педагога й вихованця, методи, форми та засоби навчання;

г) усі відповіді є неправильними.

16 Що з переліченого не відноситься до закономірностей процесу навчання:

а) процес навчання зумовлений потребами суспільства;

б) освітня, виховна та розвивальна функції нерозривно пов'язані в процесі навчання;

в) процес навчання залежить від вікових особливостей тих, хто навчається;

г) процес навчання залежить від матеріально-технічної бази навчального закладу?

17 Як конспектування лекцій впливає на її сприйняття

а) сприйняття суттєво покращується;

б) ніяк не впливає;

в) покращується сприйняття лекцій з гуманітарних дисциплін;

г) покращується сприйняття лекцій з технічних дисциплін?

18 Наочні методи навчання найкраще за усе застосовувати:

а) на стадії викладення навчального матеріалу;

б) на всіх етапах навчання;

в) на етапі повторення й закріплення матеріалу;

г) на стадії контролю.

19 Найбільш багатофункціональним методом навчання з переліченого нижче є:

а) лекція;

- б) метод роботи з книжними матеріалами;
- в) дискусія;
- г) метод демонстрацій.

20 Які види контролю застосовуються у навчальному процесі:

- а) поточний, проміжний та підсумковий;
- б) поточний, оперативний та періодичний;
- в) тематичний, періодичний та підсумковий;
- г) поточний, проміжний, підсумковий і тематичний?

21 Виховання моральності містить у собі:

- а) загальнолюдські цінності;
- б) мораль певних верств суспільства;
- в) ідеї світосприйняття;
- г) розвиток особистісних якостей.

22 Оберіть методи виховання, які відносяться до групи методів організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки:

- а) лекція;
- б) бесіда;
- в) дискусія;
- г) педагогічна вимога.

23 Що відносять до складової частини виховання

- а) гуманізацію виховання;
- б) всебічний та гармонійний розвиток особистості;
- в) естетичне виховання;
- г) моральне виховання?

24 Методи педагогічного дослідження – це:

- а) система цілеспрямованої педагогічної взаємодії педагога і вихованця, спрямована на формування суспільних і особистісних рис вихованця;
- б) діяльність педагога, спрямована на вивчення педагогічного процесу;
- в) способи, за допомоги яких вивчаються різноманітні сторони виховання, освіти і навчання;
- г) система принципів, підходів і методів, що забезпечують цілісність наукового пошуку.

25 У педагогіці розрізняють такі рівні педагогічного дослідження:

- а. практичний і теоретичний
- б. практичний, емпіричний і теоретичний
- в. емпіричний, теоретичний і методологічний
- г немає вірної відповіді.

26 Метод рейтингу використовується для:

- а) отримання інформації щодо типовості певних педагогічних тенденцій;
- б) з'ясування думки вихователів і учнів щодо тих чи інших явищ і фактів;
- в) оцінювання тих чи інших сторін діяльності компетентними суддями;
- г) усі відповіді є правильними.

27 Професійна придатність педагога– це:

- а) необхідний комплекс умінь, отриманих у процесі здобуття вищої освіти;

- б) показник рівня засвоєння педагогом спеціальних знань;
- в) необхідний комплекс здібностей, фізичних, нервово-психічних і моральних якостей, що потрібні для набуття певних робочих функцій і успішної діяльності у сфері освіти;
- г) мистецтво педагога спрямовувати думки вихованців до належного рівня та організовувати роботу за планом.

28 Які методи з наведених нижче є методами самовиховання:

- а) бесіда;
- б) самопізнання;
- в) диспут;
- г) самонаказ.

29 Особистістю людина стає тільки тоді, коли...

- а) досягає вісімнадцятирічного віку;
- б) самостійно й свідомо керує своєю поведінкою;
- в) оволодіває певною професією;
- г) здобуває повну середню та вищу освіту.

30 Сукупність знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації, або кваліфікованим робітником:

- а) зміст освіти;
- б) загальна освіта;
- в) професійна освіта;
- г) політехнічна освіта.

31 Методична робота педагога має такі функції:

- а) організаційну та розвивальну;

- б) контрольно-інформаційну та прогностичну;
- в) виховну та організаційну;
- г) стимулювальну та моделювальну.

32 Визначте правильну класифікацію методів навчання за зовнішньою формою прояву (за джерелом знань):

- а) дослідницькі, індукції, дедукції, аналогії;
- б) репродуктивні, словесні, практичні;
- в) репродуктивні, проблемно-пошукові, стимулювання і мотивації навчання;
- г) індуктивні, дедуктивні, самостійної роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
- 2 Городиська В., Пантюк М., Міляєва В. Педагогіка та психологія вищої школи: тексти лекцій. Дрогобич : ДДПУ, 2012. 307 с.
- 3 Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2015. 400 с.
- 4 Кузьмінська Ю. Ян Амос Коменський – основоположник нової прогресивної педагогічної системи, великий гуманіст і мислитель. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 34-39.
- 5 Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 440 с.
- 6 Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравелла, 2007. 576 с.
- 7 Педагогічні технології: теорія і практика / за ред. М. В. Гриньової. Полтава : АСМІ, 2012. 230 с.
- 8 Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. 46 с.
- 9 Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. Київ : Академвидав, 2014. 235 с.
- 10 Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 190 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

з дисципліни

«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

Відповідальний за випуск Близнюк Л. М.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 25.04.2025 р.

Умовн. друк. арк. 3,25. Тираж . Замовлення № .

Видавець та виготовлювач Український державний університет залізничного
транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.